

המגמה הכללית של מצוות התורה¹.

סיוטה נוסח 2.0.

מצוות תופשות מקום מרכזי ביהדות.

ידוע שביהדות מקום מרכזי תופס קיום המצוות. ואף פירוש של המילה "תורה" אינו אלא "חוקה"².

כמו כן, אנחנו מוצאים את חז"ל שואלים שאלה: למה התורה לא התחילה בכתיבת המצוות?

תנחומא ישן בראשית סי"א (מובא ביל"ש בא רמז קפ"ז):

אמר ר' יצחק לא היה צריך לכתוב את התורה אלא מהחדש הזה לכם, ולמה כתב מבראשית, להודיע כח גבורתו, שנאמר כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קיא ו).

והביאו וביארו רש"י (בראשית א:א):

בראשית - אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל [את] התורה אלא (שמות יב ב) מהחדש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנצטוו [בה] ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום (תהלים קיא ו) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו:

וכן במכילתא שואלים למה התורה לא התחילה מעשרת הדברות שהם שורשי הברית³ שבין הקב"ה לישראל. מכילתא יתרו - מסכתא דבחדש פ"ה:

אנכי ה' א-להיך. מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה, משלו משל למה הדבר דומה, לאחד שנכנס במדינה, אמר להם, אמלוך עליכם; אמרו לו, כלום עשית לנו טובה שתמלוך עלינו. מה עשה, בנה להם את החומה, הכניס להם את המים, עשה להם מלחמות. אמר להם, אמלוך עליכם; אמרו לו, הן והן. כך המקום הוציא את ישראל ממצרים, קרע להם את היסוד, הוריד להם את המן, העלה להם את הבאר, הגיז להם את השלש, עשה להם מלחמת עמלק. אמר להם אמלוך עליכם, אמרו לו הן והן.

1 בכתיבת המאמר השתמשתי בקצת מן המקורות שמצוין אליהם בספרו של י. סילמן "'בין ללכת בדרכיו" ו"לשמוע בקולו"."

2 מקור המלה בשורש י.ר.ה. במשמעות להורות. כמו:

דברים יז:יא:

עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרֹךְ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֵאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תִסּוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יִגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמָאל:

המילה תורה הרבה פעמים מגיעה בצמד עם משפטים, מצוות ומילים אחרות שמשמעותם חוקים, למשל:

בראשית כו:ה:

עָקֵב אֲשֶׁר שָׁמַע אֲבָרָהָם בְּקִלֵּי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֵרָתִי מִצְוֹתֵי חֻקֹּתַי וְתוֹרָתִי:

וכן התורה מכנה חוקי הקורבנות, טומאת מת, צרעת, זיבה, נזיר, ועוד בשם תורה משמעות של חוק.

וכן על הבטוי תורה חל שם פועל לצוות, כמו:

דברים לג:ד:

תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלֶת יִעֲקֹב:

יהושע א:ד:

רַק חֻזַּק וְאַמֶּץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּךְ מֹשֶׁה עַבְדִּי אֶל תִּסּוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמָאוֹל לְמַעַן תִּשְׁכָּל כְּכֹל אֲשֶׁר תִּלְךָ:

וכך גם תרגם תרגום השבעים – נומוס, דהיינו חוק.

3 עיין למשל רמב"ן שמות פרק כה:ב:

כאשר דבר השם עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות, וצוה אותם על ידי משה קצת מצות שהם כמו אבות למצותיה של תורה, כאשר הנהיגו רבותינו עם הגרים שבאים להתיהד, וישראל קבלו עליהם לעשות כל מה שיצונו על ידו של משה, וכתר עמהם ברית על כל זה, מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לא-להים כאשר התנה עמהם מתחלה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה (לעיל יט ה), ואמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שם ו), והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם.

גם יוספוס פלאוויוס⁴ וגם פילון אלכסנדרוני⁵ שואלים את שאלה הזאת, וכל אחד נותן תשובה משלו בדרכו הוא. זהו דבר שמראה שהגישה שמצוות הם הם יסוד היהדות הייתה ברורה לכל העם.

המצוות והחוקים הם הם גופי התורה. ועיין לקח טוב לויקרא ז:כו:
ולפיכך פותחין בתחלה בספר ויקרא ללמד לתינוקות מפני שהוא גופי תורה חוקים ומשפטים איסור והיתר לכך נקראת תורת כהנים ספרא דבי רב:

מהותו של קיום המצוות הוא קבלת עול מלכות שמים.

ויש לשאול מהו מהותו של קיום המצוות ומה היא המגמה הכללית שלהם. והנה עצם המילה "מצווה" פירושה דבר שמישהו צווה לקיים. והמימד העיקרי של מצוות הוא שמיעה בקול ה'.
אין המצוות מבטאות אלא את קבלת מלכות שמים בשלמותה וציות לגבוה. ובפרט זה קשור לחוקים שאינם אלא גזירת מלך. ואותם צריך לקיים בדווקא משום ציווי א-להי. ספרא קדושים פ"י:

ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, אם מובדלים אתם מן העמים הרי אתם לשמי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר מלך בבל וחביריו, ר' אלעזר בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם אי איפשי ללבוש שעטנז אי איפשי לאכול בשר חזיר, אי איפשי לבוא על הערוה, אבל איפשי מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי נמצא פורש מן העבירה ומקבל עליו מלכות שמים.⁶
ובביאור של מלה "חוקים" עיין באריכות במאמר על טעמי המצוות.

ממדרש הבא אנחנו רואים שקבלת עול מצוות היא שלב סופי בהמלכת המלך. מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פ"ו:

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. למה נאמר, לפי שנאמר אנכי ה' א-להיך. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה, אמרו לו עבדיו, גזור עליהם גזרות. אמר להם לאו, כשיקבלו את מלכותי, אגזור עליהם גזרות, שאם מלכותי לא יקבלו, גזרותי לא יקבלו. כך אמר המקום לישראל, אנכי ה' א-להיך - לא יהיה אלהים אחרים. אמר להם, אני הוא, שקבלתם מלכותי עליכם במצרים, אמרו לו, כן. וכשם שקבלתם מלכותי עליכם, קבלו גזרותי: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. רבי שמעון בן יוחאי אומר, הוא שנאמר להלן +ויקרא יח ב+ אני ה' א-להיכם, אני הוא שקבלתם מלכותי עליכם בסיני; אמרו לו, הן והן; קבלתם מלכותי, קבלו גזרותי: +שם שם /ויקרא יח/ +ג+ כמעשה ארץ מצרים וגו'; הוא שנאמר כאן אנכי ה' א-להיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, אני הוא, שקבלתם עליכם מלכותי בסיני; אמרו לו, הן והן; קבלתם מלכותי באהבה, קבלו גזרותי.

וכן היא המהות של מצוות קריאת שמע - המלכת ה', דהיינו קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול המצוות. משנה ברכות ב:ב:

א"ר יהושע בן קרחה למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה

4 יוספוס בהקדמה לקדמוניות היהודים:

והואיל וכמעט כל דבר קשור בחכמתו של משה מחוקקנו, הכרח לי להקדים עליו מילים קצרות, שלא יהיו כמה מקוראי בעתיד נבוכים (ולא ישאלו), מאין השייכות הגדולה כל כך של חיבורי למעשי הבריאה, אף על פי שמשנתו מוסבה על חוקים ומעשים. דע איפוא, שלפי אותו (צדיק), האיש האומר לסדר יפה את חייו ולחוק חוקים לאחרים, הכרח לו מעל לכל להכיר תחילה את מהותו של א-להים ולחזות בעיני רוחו את מעשיו ולחקות על ידי כך, עד כמה שיוכל, את הדוגמה הנשגבה מכל ולנסות ללכת בדרכיה. כי בלעדי חזון זה לא תהיה לו אף למחוקק עצמו לעולם רוח נכונה וגם קוראיו לא יפיקו כל תועלת שהיא ממה שהוא עתיד לכתוב על ענינים הנוגעים לחסידות, אם לא ילמדם בראש ובראשונה לדעת, כי א-להים הוא אבי כל ואדון כל ומשקיף על כל ונותן חיי אושר להולכים אחריו וממית פורענויות גדולות על הסרים מדרך הישר. וברצות משה ללמד את בני עמו לקח זה לא פתח, בשעה שחקק את חוקיו, כדרכם של אחרים, בחזוים ובחוקים בין אדם לחברו, אלא כוון את מחשבותיהם כלפי א-להים וסדר בריאת העולם והוכיח להם, שאנו בני אדם הננו העפה שבמעשי א-להים בארץ. ומשעלה בידו אוזן קשבת למצות יראת א-להים, שידלם על נקלה להסכים לכל שאר המצוות.

5 פילון אלכסנדרוני בחיי משה (ציטוט מההקדמה לכרך א של כתבי פילון עמ' יט):

תיאר את ימי-קדם החל מבריאת היקום, כדי להוכיח שני דברים חיוניים ביותר: האחד, כי אבי העולם ובוראו הוא-הוא לאמיתו של דבר גם המחוקק; והשני, כי מי שיקיים את החוקים, יקבל עליו ללכת בדרך הטבע ויחיה בהתאם לסדר היקום.

6 הרמב"ם בשמונה פרקים פ"ו סייג את המאמר רק לחוקים, אך במשפטים יותר ראוי אם האדם אינו מתאווה לעשות רשע גם לולא הצו של הקב"ה.

ואחר כך יקבל עליו עול מצות והיה אם שמוע לוֹיֹאמֶר שוהיה אם שמוע נוהג ביום ובלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום:

משום כך מי שמקבל עליו כל התורה כולה חוץ מדבר אחד נקרא מבזה דבר ה'. כי הלא הכופר אפילו במצווה אחת קטנה של מלך נקרא מורד (ואפילו הוא טוען שבאמת המלך לא ציווה בזה). ספרי במדבר פקי"ב:

ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר. מיכן אמר רבי אלעזר המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו אף על פי שיש בידו מצות הרבה כדיי הוא לדחותו מן העולם אמר כל התורה כולה אני מקבל עלי חוץ מדבר זה זהו כי דבר ה' בזה אמר כל התורה אמר מפי הקודש ודבר זה משה מפי עצמו אמרו [זהו כי דבר ה' בזה].
וכן אנחנו מוצאים כמה פעמים בגמרא כלל של רבא ש"מצוות לאו להינות ניתנו", דהיינו שמצוות לא מגיעות להנאת האדם אלא לשם קיום צו של גבוה. כמו שביאר רש"י (ר"ה כח.)⁸:
לא ליהנות ניתנו - לישראל, להיות קיומם להם הנאה, אלא לעול על צואריהם ניתנו.
ועיין תפארת ישראל למהר"ל מפראג פ"ו:

אבל מדברי חכמים נראה שאין לומר כי המצוות שנתן השם יתברך בשביל המקבל - שהוא האדם, רק הם גזירות מצד השם יתברך, הגוזר על עמו גזירות, כמו מלך הגוזר גזירה על עמו. אף כי האמת כי ימשך מזה - מצד שהוא מקיים הגזירה שגזר עליו - הטוב וההצלחה שאין אחריה הצלחה. מכל מקום אין התחלת הגזירה שנתנה לטוב אל המקבל. ומה שאמר הכתוב (ר' דברים ו, כד) "ויצונו ה' א-להינו לעשות החקים האלה לטוב לנו", אין הפירוש שהוא יתברך צוה המצוות בשביל להטיב לנו, שאין זה כך. רק הוא יתברך צוה עלינו כמלך הגוזר, רק שהגזירה הזאת היא לטוב לנו לחיותנו כיום הזה אם נקיים המצוות, ולא שתחלת הגזירה הוא לטוב לנו. ומה שאמר (מכות כג ב) 'רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם [תורה ומצוות] וכו'', פירושו כי בשביל שיש להם הרבה גזירות, בשביל כך יש הרבה זכות. ודבר זה מוסכם בגמרא בכמה מקומות, והוא עיקר שורש גדול בגמרא, עליו נבנו כמה הלכות. שאמרו במקומות הרבה 'מצוות התורה לאו ליהנות ניתנו', אלא בשביל גזירות ניתנו. ולפיכך אמרו (ר"ה כח א) המודר הנאה מן השופר, מותר לתקוע בו. והמודר הנאה מחבירו, מותר לתקוע לו (שם). והמודר הנאה מן המעיין, טובל בו טבילת מצוה (שם). וכהנה רבות בגמרא. והטעם בכולם, מפני שמצוות התורה לא נתנו ליהנות, רק לעול על האדם. ואל תאמר כי פירוש 'לאו ליהנות' בעולם הזה, רק לטוב לנו לעולם הבא. דאם היה תחלת נתינת המצוה לישראל להטיב להם בעולם הבא, אם כן מצוות ליהנות ניתנו. ואם הדבר הוא כמו שפירש הרמב"ן ז"ל (דברים כב, ו) שתחלת המצוה היא לטוב לנו, אם כן לא היה הדין הזה כך - שיהיה מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה, והוא היה מודר הנאה ממנו. אבל בודאי המצוה עלינו כמלך הגוזר על עמו, וכמו שבארנו, ולכך אמר שמותר בכל אלה.

ועיין גם ברמב"ן לשמות יג:טז:

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמורות וחביבות מאד, שבכל שעה אדם מודה בהן לא-להיו, וכוונת כל המצוות שנאמין בא-להינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א-ל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לא-להיו שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לא-ל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו, וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל (ירושלמי תענית פ"ב ה"א) ויקראו אל א-להים בחזקה (יונה ג ח), מכאן אתה למד שתפלה צריכה קול, חציפא נצח לבישה (עי' ערוך ערך חצף):

ועיין גם בהקדמה לבעלי הנפש:

ולמען ידע האדם כי יש לו בורא המושל עליו, שם לו חוק בהתחברו אל האשה כאשר שם את חוקיו על כל מתנות האדם. כי אם נתן לו שדה, צוה עליו חוקים בחרישה ובזריעה ובקצירה, שלא יחרוש בכלאים, ולא יזרע כלאים, ובקצרו אותו לא יכלה פאת שדהו, ובעת קצירו השבולת הנושרת מתוך ידו יניח אותה לעניים והוא הלקט, ובאספו העמרים אם ישכח עומר לא ישוב לקחתו, ואחר כלותו מלאכת תבואתו בעת הגורן ירים ממנה תרומה ומעשרות, ובעת לוושו את בצקו ירים חלתה ממנה, ובעת אכלו את לחמו יברך

7 וכן מי שבא לקבל ברית כלשהי אי אפשר לקבלו לחצאין. תלמוד בבלי מסכת בכורות דף ל::

ת"ר: הבא לקבל דברי חבירות חוץ מדבר אחד - אין מקבלין אותו, עובד כוכבים שבא לקבל דברי תורה חוץ מדבר אחד - אין מקבלין אותו, ר' יוסי בר' יהודה אומר: אפי' דקדוק אחד מדברי סופרים; וכן בן לוי שבא לקבל דברי לוי, וכהן שבא לקבל דברי כהונה חוץ מדבר אחד - אין מקבלין אותו, שנאמר המקריב את דם השלמים וגו' העבודה המסורה לבני אהרן - כל כהן שאינו מודה בה אין לו חלק בכהונה.

8 בפשטות חז"ל אומרים שאין קיום מצוות נחשב להנאה גופנית. אך וודאי שזה מבוסס על ההנחה ההגותית כלשון החז"ל.

את בוראו לפניו ולאחריו. וכן בכרמו ובזיתו שם מאלה החקים, ואחרים מלבד אלה, הפרט והעוללות שבכרם. וכן על לבושו, שם גורלו וצוה עליו שלא ילבש כלאים, ואם יש לו כסות בת ארבעה כנפים יעשה לה ציצית. ואם יש לו בהמה, שלא ירביענה כלאים. ופטר חמור יפדה בשח. ובכור הבהמה הטהורה יתן לכהן. ואם נטע כל עץ לא ירכיבנו כלאים. ואם נטע עץ מאכל ישמר ממנו ערלה ורבעי. ואף על גופו שם לו חק למול את בשר ערלתו. ועל ימי הבלו שם לו חק לשמור את השבתות ואת המועדים. גם על האשה אשר נתן עמו לעזרו שם לו חק ומשפט ושם נסהו, ויצו עליו להבדל ממנה בעתים ידועים בעת נדתה ובעת לידתה, ולהנה פארות ופנים שונים ודרכים מחולקים. עוד יש עתים אחרים שהוא חייב לפרוש ממנה ממקרה העתים ועניני הקדושות מדברי סופרים, כאשר נפרש בשער הפרישה בע"ה.

ויש עוד להעיר על מצוות של אהבת ויראת ה' שאף היא יסוד גדול בתורה, ואף היא נכללת בעול מלכות שמים (אין אני אומר שר' חסדאי קרשקש או הרמב"ם סברו שהעיקר במצוות זה עול מלכות שמים, אני רק מביא אותם לענין חשיבות יראת ה' ואהבתו). רמב"ם הלכות יסודי התורה ב:א-ב:

הא-ל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' א-להיך, ונאמר את ה' א-להיך תירא.

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואי הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאיר ומתאווה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לא-להים לא-ל חי, וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד כי אראה שמך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו, ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם, כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם.

אור ה' מ"ב כ"ו פ"א עמ' רלח-ט במהד' הרב פישר:

אם כפי התורה, הנה אמר בפסוק (דברים י, יב): "ועתה ישראל מה ה' א-להיך שאל מעמך, כי אם ליראה את ה' א-להיך, ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו, ולעבד את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך" ואמר (שם ל, טז): "אשר אנוכי מצוך היום לאהבה את ה' א-להיך ללכת בדרכיו". ואמר (שם כ): "לאהבה את ה' א-להיך לשמוע בקולו ולדבקה בו" ובקבלת עול מלכות שמים הוזכרה זאת האהבה (דברים וד): "ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך" כאלו נשתמש משרש היחוד לשומו סבה לזאת האהבה בכל לבו ובכל נפשו, כמו שיבוא עוד בגזרת המקום ב"ה. ואמר (שם יא, יג): "והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' א-להיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם" וגו'. הנה כבר יראה שהתכלית המבקש מהתורה הוא, ההשמע אליו בזריזות נפלא לקים מצוותיו, ולזהירות גדול לבלתי עבור על אזהרותיו, בשמחה ובטוב לבב, אשר הוא סוד העבודה והאהבה האמתית, כמו שבאו בזה מאמרים לרז"ל הרבה. ולפי שזה התכלית המבקש מהתורה, והוא מבואר התחייב ממנה ההצלחה וההשארות הנצחי, הוא מבואר, שהתכלית הזו כבר יחייב ההצלחה וההשארות הנצחי כפי התורה והקבלה.

תלמוד ירושלמי ברכות ט:ה וסוטה ה:ה:

עשה מאהבה ועשה מיראה עשה מאהבה שאם באת לשנוא דע כי אתה אוהב ואין אוהב שונא. עשה מיראה שאם באת לבעט דע שאתה ירא ואין ירא מבעט.

ודאי ששכר על קיום מצוות הוא משום שאדם נכנע לה' ומקיים רצונו. וכן הוא בעונש על הפרת הפרת המצוות – עונשם הוא עונש על מרידה בצו הא-להי. ועיין בתפארת ישראל למהר"ל מפראג פ"ח:

ובפרק אמר להם הממונה (יומא לט א), "ונטמתם בם" (ויקרא יא, מג), תנא רבי ישמעאל, עבירה מטמאם לבו של אדם, שנאמר (שם) "אל תטמאו בהם ונטמתם בם", אל תקרא 'ונטמתם', אלא 'ונטמטם בהם'. הרי כי לא אמרו רק עבירה מטמאם לבו של אדם. ואמר כי הטמטום הזה מצד עבירה, כי מפני שעבר המצוה, אשר ראוי לאדם מצד אשר נפשו נפש אלהית כמו שאמרנו, ולכך העבירה מטמאם לבו של אדם, אבל אין זה מצד הטבע של השרצים. ואם כי האמת הוא שכל הדברים האסורים מולידים מזג רע, אין זה טעם האסור. רק כי מה שאסרה התורה אותם, בזה נראה כי הם דברים יש בהם שנוי, ויוצאים מכלל שאר המאכלים שהם טהורים. ובשביל השנוי שבהם ימשך אחריהם טבע זר משונה גם כן, וכמו שכתבנו זה גם כן למעלה. אבל אין זה טעם באיסור והיתר, שאם כן היתה התורה ספר רפואות או ספר הטבע. וכאשר השיב רבי יוחנן בן זכאי לגוי כי מצות פרה אדומה על דרך זה, והיא כמו פעולות הטבע או סגולה מן הסגולות, אמרו לו 'לזה דחיתו בקנה', לומר לו כי מצות התורה על דרך זה. אבל אנו, שאנו יודעים כי אין מצות התורה על דרך זה, אם כן מה אתה אומר לנו. והשיב, 'חייכם שאין המת מטמא ואין המים

מטהרים'. פירוש, כי אין בטבע שיהיה המת מטמא או שיהיו המים מטהרים. שאין כאן דבר טבעי במצוה זאת, רק גזרה גזרתי, אי אתה רשאי לעבור עליה.

כמה שיש יותר מצוות מצד היותם מצוות (דהיינו צווים של גבוה) – כך יש יותר שכר על קיומם⁹. וכן כמה שיש יותר צער בקיום מצוות – כך יש יותר שכר, כמו שאמרו: בן הא הא אומר לפום צערא אגרא (אבות ה:כג). וזאת מפני שתגמול על קיום או הפרת המצוות הוא בדרך של שכר ועונש א-להי ולא בדרך חוק טבעי¹⁰. אמנם אין השכר הזה אמור להיות תכלית קיום המצוות¹¹.

וכן זהו הביאור של הכלל (קידושין לא. ועוד) "א"ר חנינא: גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה". דהיינו שהשכר על המצוות מגיע משום קיום צווי ה'. ומי שמקיים את המצוות שה' בלא צשנצטווה לקיימם אינו מקיים צווי ה' המוחלט. ועיין למשל בריטב"א לקידושין לא. בשם הרמב"ן¹²:

ורבינו הגדול ז"ל פירש שהמצוות אינן להנאת הא-ל יתברך המצוה אלא לזכותינו, ומי שהוא מצווה קיים גזירת המלך ולפיכך שכרו מרובה יותר מזה שלא קיים מצות המלך, מכל מקום אף הוא ראוי לקבל שכר שהרי מוטב לבב וחסידות הכניס עצמו לעשות מצות השם יתברך, ודוקא במצוות שצוה השם יתברך לאחרים שיש לו בהן רצון, אבל העושה מאליו מצוות שלא צוה בהם תורה כלל זו היא שאמרו (עי' ירושלמי שבת פ"א ה"ב) כל שאינו מצווה בדבר ועושהו נקרא הדיוט. וגם אנו רואים שהמצוות אינם מצטמצמות לקיום פיזי שלהם אלא יש לקיימם בידיעה. ולכן הם דנו האם מצוות צריכות כוונה או לא. ועיין בהקדמה לחובות הלבבות:

וכאשר התברר לי חיוב מצוות הלבבות מן התורה, כאשר התברר מן השכל, חפשתי עליו בדברי רז"ל, ומצאתיו יותר מפורש בדבריהם ממה שהוא מפורש בספרים ומן השכל, קצתו בכלל, כמו שאמרו: רחמנא לבא בעי ואמרו: לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נניהו, וקצתו בפרט, במסכת אבות שאין צורך להאריך בזכרו. ומצאתי הרבה ממנו במדותיהם ובמנהגיהם המקובלים מהם, כשהיו נשאלים על עניניהם, במה הארכת ימים. וראיתי מצד הכתוב עוד במכה נפש בשגגה, שאינו חייב מיתה ומי שהוא שוגג במצוות, אשר לא תעשינה, שהיו חייבים עליהם במזיד אחת מד' מיתות ב"ד או כרת, שאינו חייב עליהם אלא חטאת או אשם. וכל זה ראיה, כי העיקר בחיוב העונש אינו אלא עד שיהיו הלב והגוף משתתפין במעשה, הלב בכונתו והגוף בתנועתו. וכן אמרו במי שעשה מצוה ולא נתכוין לעשותה לשם שמים, שאינו מקבל עליה שכר. וכיון שקוטב המעשה ועמודו בנויים על כונת הלב ומצפוננו, ראוייה שתהא חכמת מצוות הלב קודמת בטבע לחכמת מצוות האברים. ועיין גם בספר העיקרים מ"ג פ"ה:

וכלל דברי הנביא הוא כי כל הפעולות שיעשה אותם האדם, הן שיהיו ממין החסד או ממין המשפט או ממין הצדקה, ראוי שיעשה אותם לפי שהם פעולות או מעשים שהשם יתברך חפץ בעשיתן, וזהו שסיים כי באלה חפצתי נאם ה'. ויראה מזה שהרצון האלהי הוא בפעולות הנעשות בפעל כשיצטרף אל הפעל ההוא ההשכלה לעשות מה שהשם חפץ, כמו שכתוב השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד כי באלה חפצתי נאם ה', אבל לא בחלק המדעי בלבד מבלי שיצטרף אליו המעשה, וכשיצטרף אליו המעשה אז יקרא ידיעה ולא קודם לכן, אמר ירמיה אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וגו' דן דין עני ואביון

9 משנה אבות פרק ו:יא:

אמר רבי חנינא בן עקשיא רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר +ישעיה מ"ב+ ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

10 ואל תקשה עלי ממאמרם ז"ל (אבות פ"ב מ"א) "והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות". זה רק אומר שיש מצוות שמקבלים עליהם יותר שכר ויש כאלו שמקבלים עליהם פחות. אך הכל לפי השמיעה מקול ה'. הלא גם אצל מלך בשר ודם יש דברים שהוא מקפיד יותר שישמעו בקולו, ויש כאלו שפחות. כמובן, יש באמת דברים שיותר חמורים מאחרים.

11 אבות א:ג:

אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם:

ע"ז יט.:

במצותיו חפץ מאד - אר"א: במצותיו - ולא בשכר מצותיו. והיינו דתנן, הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס.

12 וכן פירשו עוד ראשונים עיין תוספות ראש בביאורו השני, תוספות טון ועיין ספר העקרים מ"ג סוף פכ"ח.

אז טוב לו הלא היא הדעת אותי נאם ה' (ירמיהו כ"ב ט"ז). הנה גלה בפירוש כי אין מעלה גדולה לגבור שהוא המלך אלא בעשית המשפט בפעל, ושזה יקרא ידיעה את השם. ועיין גם בספר העקרים מ"ג פכ"ז. וכן חז"ל דיברו בחריפות נגד מקיימים את המצוות שלא לשמה דהיינו שלא לשם שמים. ברכות יז..

מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים; שלא יהא אדם קורא ושונה ובוועט באביו ובאמו וברכו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם. לעושים לא נאמר אלא לעושיהם - לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה. וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.

אמנם רוב הראשונים צמצמו את כוחו של מאמר זה למקרים מיוחדים¹³. אמנם אף הם מסכימים שגם מי שמקיים מצוות ה' שלא לשמה בנוסחתה הרכה "כדי שיכבדוהו" (או כל תכלית אחרת פרט לקיום רצון ה') אין זה מצווה מן המובחר. כמו שלמשל אמרו בפסחים ח:

אמר רבי אבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים - כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים: אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר בירושלים - דיינו, נמצאת עליה שלא לשמה. כיוצא בו אמר רבי דוסתאי ברבי ינאי: מפני מה אין חמי טבריא בירושלים - כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים: אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא - דיינו, נמצאת עליה שלא לשמה. אף שהיה אפשר לצמצם את כוח של המאמר הזה רק למצוות עליה לרגל שכל מהותה היא "לראות את פני ה'"¹⁴ שבמצווה להראות בפני מלך הכוונה חשובה יותר. ועיין גם נזיר דף כג. שרואים שהקרבת קרבן הפסח שלא לשמה אינה מצווה מן המובחר:

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב: כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם? משל, לשני בני אדם שצלו את פסחיהן, אחד אכלו לשום מצוה ואחד אכלו לשום אכילה גסה, זה שאכלו לשום מצוה - וצדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשום אכילה גסה - ופושעים יכשלו בם. אמר ליה ר"ל: האי רשע קרית ליה? נהי דלא קא עביד מצוה מן המובחר, פסח מיהא קא עביד! ועיין בבא בתרא י: (וכן ר"ה ד. ופסחים ח.-) אך בפסחים בלא חילוק בין ישראל לנכרים. אך רואים שזה נאמר גם על מצוות אחרות דוגמת בדיקת חמץ).

תניא, אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: בני, מהו שאמר הכתוב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים

13 וזאת בגלל סתירה בין הגמרא שלנו לפסחים נ: (וכן בהקשרים שונים סנהדרין ק: ערכין טז: סוטה כב: כג: מז. הוריות י: נזיר כג:) שמשמע משם שיש ערך של לימוד/קיום מצוות אפילו שלא לשמה.

רבא רמי: כתיב כי גדל עד שמים חסדך וכתיב כי גדל מעל שמים חסדך, הא כיצד? כאן - בעושים לשמה, וכאן - בעושים שלא לשמה. וכדבר יהודה, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אף על פי שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה - בא לשמה. רש"י ברכות יז..

העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא - פירוש: שאינו לומד כדי לקיים אלא לקנטר, דבפרק מקום שנהגו (נ:) אמרינן: רבא רמי, כתיב עד שמים חסדך וכתיב מעל השמים, כאן - בעוסק שלא לשמה כו', והתם איירי במקיים כדי שיכבדוהו, וכן משמע בירושלמי דפירקין.

וכן כתבו תוספות ברכות יז. תוספות פסחים נ: ובנזיר כג: ותענית ז.. ביאור אחר עיין בתוספות סוטה כב: (שבגמרא בברכות מדובר במקרה ש"אינו עוסק בתורה כדי לקיים לא מאהבה ולא מיראה אלא להוסיף על חטאתו פשע שעתה שגגות נעשו לו זדונות שאע"פ שידע שעובר לא מנע מכל תאות לבו"). אך עיין באגרת של רמב"ם לר' פנחס הדיין (עמ' תס במהדורת הרב שילת):

הנהו תרי מימרי בעוסק בתורה לשמה ושלא לשמה לא קשין אהדדי, שמתרויהו שמעינן שאין ראוי לעסוק אלא לשמה, ולשמה הוא העקר, ולא נצטוינו אלא לעסוק בה לשמה, והעוסק שלא לשמה רתוי לו שלא נברא. ואף על פי כן טוב הוא העוסק בה שלא לשמה מזה שלא עסק בה כל עקר, שזה שעסק בה שלא כהגן, הואיל ועסק - מתוך שלא לשמה יבוא לשמה.

וכך הוא ביאר בהקדמה לפרק חלק (עמ' קלא-ג במהדורת שילת). וכן כתב ר"א בן הרמב"ם בתחילת פ"ג של מספיק אל עובדי ה'. אמנם במאמר של רבא בפסחים נ: שעליו מביאים את המאמר של ר' כתוב שאף מי שעושה שלא לשמה זוכה לחסד ה' "כי גדל עד שמים חסדך" מכאן משמע שאף לקיום שלא לשמה יש ערך עצמי.

14 דברים טז:טז:

שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרָךְ אֶת פָּנֵי ה' אֶל-לִהְיוֹךְ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמִּצּוֹת וּבְחַג הַשְּׁבָעוֹת וּבְחַג הַסִּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פָּנֵי ה' רִיקָם:

חטאת? נענה רבי אליעזר ואמר: צדקה תרומם גוי - אלו ישראל, דכתיב: ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, וחסד לאומים חטאת - כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן, שאינם עושין אלא להתגדל בו, כמו שנאמר: די להוון מהקרבין ניחוחין לא-להה שמיא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי. ודעביד הכי לאו צדקה גמורה היא? והתניא: האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני, ובשביל שאזכה לעולם הבא - הרי זה צדיק גמור! לא קשיא: כאן בישראל, כאן בעובד כוכבים.

וביאר רש"י:

כאן בישראל וכאן בעובד כוכבים - ישראל דעתן לשמים בין יחיה בין לא יחיה אינו מהרהר אחר מדת הדין אבל עכ"ם אינו נותן אלא ע"מ כן ואם לאו מתחרט.

מכאן שרצון ה' במצוות שלא לשמם הוא משום שעדיין יש בהם מימד של לשמה וכן משום שלבוף הם מביאים לקיום לשמה. וכן אמרו במשנה מנחות יג:א:

נאמר בעולת הבהמה אשה ריח ניחוח ובעולת העוף אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח ללמד שאחד המרבה ואחד הממעט וכלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים: וברכות ה: ויז. הרחיבו את הכלל זה גם על תלמוד תורה. ומסתבר שזה הכלל בכל המצוות "ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים".

וכן דעת ר"י עמדין ופשטות דברי הרמב"ם שמי שמקיים את המצוות לא מפני שכך ציווה ה' יתברך אלא מסיבות אחרות אינו מקבל שכר עליהם. וגם את דעת הרמב"ן שסובר שגם לכופר בעיקר הקב"ה נותן שכר על מעשים טובים שעשה יש לצמצם רק ל"דברים שאלמלא נכתבו דין הוא שיכתבו" (יומא סז:). שהחוקים האחרים אין להם שום משמעות ללא הצו הא-להי¹⁵.

15 רמב"ם הלכות מלכים ומלחמות ח:יא:

כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאו מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם.

יש להעיר שהגירסא היותר מדויקת היא "אלא מחכמיהם" ולא "ולא מחכמיהם".

יש חילוף מכתבים מעניין בנידון בין משה מנדלסון לבין הרב יעקב עמדין.

אני אעתיק פה את הקטעים הרלוונטיים. לקחתים מתוך הקובץ "התגלות אמונה תבונה" הוצאת אונ' בר-אילן תשל"ו עמ' 100.

משה מנדלסון תמה בהקשר לרמב"ם הנ"ל:

הנה היה הדבר במה שכתב הרמב"ם, שחסידי אומות העולם צריכים שיקבלו עליהם שבע מצוות ויעשו אותן מפני שציווה בהן הקב"ה בתורה, והודיענו על-ידי משה רבינו ע"ה, שבני-נח מקודם נצטווה בהן. ולי הדברים קשים מצור חלמיש. ומה יעשו הגויים אשר לא זרח עליהם אור התורה כלל.

אך התשובה של הר"י עמדין הייתה:

מי שאינו מכיר הא-ל, שציווה עליהם, לעולם לא נחשב כלום מעשה המצווה שיעשה.

אך עיין בשער הגמול לרמב"ן שמבואר בו שאין הוא סבור כר"י עמדין ופשטות דברי הרמב"ם:

אף על פי שיש בחטאים האלו החמורים כרת בגוף בעוה"ז וכרת בנפש לעוה"ב, יש כופר בעיקר שמאריכין לו ואוכל חיי העוה"ז. וא"ת והיאך תולין לו על כרת שבגופו, אם בשביל זכות שעשה, אין לכופר בעיקר זכות לעולם, לפי שהוא עושה לשם כפרנותו ולא לשם הקדוש ברוך הוא יתברך, זו אינה קושיא שיש בדרכיו של בעל הרחמים לרחם על מי שעושה טובה ומעשה הגון בעוה"ז אפילו עשאו לשם ע"ז, כגון מה שאמרו חז"ל באומות העולם עכו"ם, וכן בדברי הנביאים מקצת אומות שנגזר עליהם גלות בשביל מה שעשו לישראל ושאר אומות שלא הרעו להם לא נגזר עליהם גלות, וכן הכתוב מזהירנו לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, וכ"ש שכבר רמזנו סוד שיש בו תיקון כל השאלות הללו שהדין נותן להתלות אפילו לעובד ע"ז להכעיס, ברוך שופט הצדק שיסד הכל ברחמים.

על כל פנים בוודאי שיש לצמצם את דברי הרמב"ן רק ל"דברים שאלמלא נכתבו דין הוא שיכתבו" (יומא סז:). הואיל ובקיומם יש ערך גם ללא צו הא-להי. עיין את דברי ר"י אלבו ורבינו תם שהבאנו בהערה 16 וכן את הרמב"ם בשמונה פרקים פ"ו.

ועיין מה שכתב רשב"ח בספר המצוות שלו (אני מצטט תרגום מספרו של י. פאור "עיונים במשנה תורה להרמב"ם עמ' 2-171):

והרע, יש ממנו שעזיבתו מחוייבת להיותו רע. [ויש רע שעזיבתו מחוייבת] בגלל צער העונש. ובשני חלקי הרע עבודת הא-ל.

אומנם מצוות השמעיות צריכות מגמה שבה יהיה קיומן בגדר הטוב; והיא להתקרב על ידה אל הא-ל

מכל זה אנחנו רואים שעיקרם של מצוות הוא קבלת עול מלכות שמים.
יש לציין שגם במצוות שבין אדם לחבירו יש שתי מימדים. פרט למימד של עשיית הטוב והישר
שבוודאי קיים יש גם את המימד של שמיעה בקול ה'¹⁶.

העשייה לשמה אינה אמורה לפגוע בדקדוקי הלכות.

הואיל והזכרתי את החשיבות של העשייה לשמה בעבודת ה' יש צורך לבאר דבר חשוב מאד
ופשוט מאד. לא יתכן שהאדם יזניח את דקדוקי ההלכות ויעבור עליהם בטענה שזה מועיל לו
בכוונה בקיום המצוות ובקיומם לשמה. או שיטען שההקפדה על פרטי פרטים של ההלכה גורמת
להזנחת הרוח של התורה. ומי שיאחר זמן קריאת שמע או תפילה בטענה שכך הוא יוכל לכוון
יותר או שע"י זה הוא יעשה איזה תיקונים הרי הוא מתחכם על החוקים שהקב"ה קבע בעצמו.

ולעובדו בקיום רצונו באופנים שבהם נתן את המצוות. וכן קצת (המצוות) השכליות צריכות אל קצת
(מ)הכונה הזאת כמו שיתבאר בפרק הבא.

וכבר ציינו חז"ל (ענין) זה במצוות שמעיות אחדות, ומהן תקיש על השאר, כאמרם בקרבנות: "כל
הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, חות מן הפסח ומן החטאת.
מכאן יתבאר לך כי אם (למשל) נתקיים צום יום הכפורים על ידי מי שיכולתו לקיימו ובכונה לעבודת הא-
ל יתעלה, אז (הצום) בגדר צום תורני. אבל אם קיימו מפחד או מבושה מקצת אנשים, אזי (הצום) אינו
בגדר צום תורני. וכן הדבר בתפלה ושאר (המצוות) (השמעיות), שהמגמה והכונה מעצם דיניהן. הלוא
תראה, מי שעשה סוכה בזמנה אם עשאה כדי להתגונן מן השמש בלבד, אינה בגדר סוכה תורנית.
וכשקיימה להתקרב אל הא-ל יתעלה, אזי (הסוכה) בגדר סוכה תורנית, אם היתה עשויה כהלכתה. וכן אם
נטל לולב ואתרוג בזמנם להתפאר בהר בלבד אין נטילתם בגדר מצוה. ואם כיון בהם להתקרב אל הא-ל,
אזי נטילתם בגדר מצוה.

מהפנים האלה יתבאר לך כי בעשיית המצוות זיקה בדיניהן למגמה ולכונה בדיומן, בדרך אחת ולא אחרת.
וכתב שם (התרגום מובא מספרו של פאור עמ' 117):

פרק י"ט. המאמר באופנים שיחוייב על פיהם המעשה במצוות כדי לזכות בדין לגמול ולהנצל מהעונש.
ונאמר, כשאדם מקיים מצוה אינו זוכה בדין לגמול אלא אם קיימה על פי התנאים שתעובד בה. אבל
כשלא קיים זה על אותם הפנים או פסח על אחדים מהפנים שלה, הרי היא בגדר מעשה שנובעת מהאדם
ואינה עבודה, ולכן אינו זוכה בה לגמול. אבל כשקיימה על פי כל תנאיה זוכה בדין בה לגמול מאת הא-ל
יתעלה.

אמנם אותם האופנים שבה, שיעשה המצוות השכליות מה ששכלו מחייב ושיעזוב מה שרע בשכלו
להיותו רע. ושיעשה את (המצוות) השמעיות מפני שהיא הצלחה לו; ובשתייהן, כלומר השכליות
והשמעיות, עבודת הא-ל יתעלה. אבל אם עשאה ל(שם) גמול בלבד – לא מפני ששכלו מחייבה, ולא
מפני שהיא הצלחה לו, ולא להיותה עבודת הא-ל – אינו זוכה בדין בהן לגמול. הלוא כשהוא עשאה
ל(שם) גמול בלבד כאילו עשאה ל(שם) תועלת – לא להיותן בעצמן טובות – ולא נתקיימה על פי הפנים
המחוייבות.

וכן עיין בספרו של פאור שם (עמ' 9-116) מה שמביא מרנ"ג.

16 תוספתא שבועות פ"ג ה"ו:

חנניא בן כינאי אומ' וכיחש בעמיתו אין אדם כיחש בעמיתו עד שכופר בעיקר פעם אחת שבת ר' ראובן
בטבריא ומצאו פולוסיפות אחד אמ' לו איזה הוא שנאוי בעולם אמ' לו זה הכופר במי שבראו אמ' לו
היאך אמ' לו כבוד את אביך ואת אמך לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא תענה ברעך עד שקר ולא תחמוד
הא אין אדם כופר בדבר עד שכופר בעיקר ואין אדם הולך לדבר עבירה אלא א"כ כפר במי שצוה עליה:

ועיין ספר העקרים מ"ג סוף פכ"ח:

וזה כי כשיעשה היושר או המשפט האיש הנימוסי על איזו כונה שיהיה, יגיע ממנו התכלית המכוון
שהוא תקון הקבוץ המדיני, וזהו שלמותו בלבד ואין בו תכלית אחר נוסף. אבל המשפטים התוריים עם
שיש בעשייתם שלמות שעל ידם ישלם הישוב והקבוץ המדיני, הנה בהצטרף אל עשייתם הכונה גם כן יגיע
מעשייתם שלמות אחר נוסף יותר נכבד מן הראשון, כמו שהשנים והלשון והשפתים היו בבעלי חיים
לצורך האכילה, ועם זה הם באדם לתכלית יותר נכבד מזה, שהם כלים אל הדבור המבטא לשבח השם
יתברך ולספר תהלותיו, וכן במשפטים התוריים יש בהם תכלית יותר נכבד תקון הקבוץ המדיני אף על פי
שיראה לכאורה שאינו כן. והתכלית ההוא הנה הוא שיתכוון בעשיית אלו המשפטים מצד מה שצוה בהם
השם יתברך, והכונה הזאת כשתצטרף אל המעשה תקנה ותתן שלמות בנפש העושה, אחר שעשית
פעולתו זו אינה מצד שהיא תקון הקבוץ המדיני בלבד אבל מצד אהבת השם יתברך, רצוני לומר כדי
להשלים מצותיו שצוה בהם. ונמצא לפי דרך זה כי עשית דבר אחד בעצמו, כאלו תאמר נתינת הצדקה או

והוא מפר את הצו של המלך. קל וחומר שלא יתכן לבטל אפילו מצווה אחת מן התורה פרט לביטולה בהוראת שעה ע"י הנביא בהוראה מפורשת מגבוה או ע"י סנהדרין לפי שיקול דעתם גם כן רק בתור הוראת שעה. או בביטול מצוות עשה ע"י בית דין משום גזרה ואפילו דרך קבע כמו שאמרו כמה פעמים בגמרא "ששב ואל תעשה שאני". אבל פרט למקרים האלו הכלולים בתוך ההלכה עצמה, אין עצה ואין תבונה כנגד ה'. אפילו שאול המלך כשהקריב קרבן לשם שמים תוך הפרת הצו הא-להי נענש ונמאס מהמלוכה. והכול כי העיקר הוא שמיעה בקול ה' ללא התחכמויות ואפילו הם עם כוונה רצויה. שמואל א טו, כב-כג:

וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל הִחֲפֹץ לַה' בְּעֹלֹת וּזְבָחִים כְּשֹׁמֵעַ בְּקוֹל ה' הִנֵּה שָׁמַע מִזְבֵּחַ טוֹב לְהִקְשִׁיב מִחֶלֶב אֵילִים: כִּי חֲטָאת קָסָם מְרִי וְאָנוּן וְתַרְפִּים הִפְצִיר יַעֲזֹן מֵאֲסַף אֶת דְּבַר ה' וַיִּמָּאֶסֶף מִמֶּלֶךְ: ועיין מה שאמרו חז"ל על חזקיהו המלך שרצה לבטל את עצמו רק ממצווה של פריה ורביה בטענה שזה יגרום לנזק. ברכות י:.

כה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו'. מאי כי מת אתה ולא תחיה - מת אתה - בעולם הזה, ולא תחיה - לעולם הבא. אמר ליה: מאי כולי האי? אמר ליה: משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה: משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו. אמר ליה: בהדי כבשי דרחמנא למה לך? מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא - לעבד. ועיין מה שחז"ל אמרו על שלמה המלך שסמך על עצמו שיוכל להרבות נשים והם לא יסירו את לבבו. ירושלמי סנהדרין ב:ו:

ומי קיטרגו אמר ר' יהושע בן לוי יו"ד שבירבה קיטרגו תני ר' שמעון בן יוחי עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקדוש ברוך הוא אמר לפניו רבון העולם כתבת בתורתך כל דייתיקי שבטלה מקצת בטלה כולה והרי שלמה מבקש לעקור יו"ד ממני אמר ליה הקדוש ברוך הוא שלמה ואלף כיוצא בו בטיילן ודבר ממך אינו בטל:

ואם תקשה: ומה זה עברה לשמה שהחז"ל אמרו עליה בגמרא שהיא גדולה ממצווה שלא לשמה? הוריות י: ונזיר כג:.

אמר רב נחמן בר יצחק: גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, שנאמר: תבורך מנשים יעל אשת חבר

להלוות לעני בשעת דחקו או שימנע האדם מלהונות את חברו או מלגנוב ממונו, אם יעשה זה המתנהג על פי הנימוס לפי שאלו מדות טובות שישלם בהם הקבוץ המדיני, לא ימשך אליו שום שלמות פרטי בזה אלא השלמות הנמשך מצד תקון הישוב המדיני, וכשיעשה זה המתנהג על פי התורה מצד שצוה בהם השם יתברך וכדי להכניע אליו ולעשות רצונו ולהשלים מצותיו שצוה בהם, הנה יגיע לו מזה תכלית אחר פרטי יותר נכבד ויותר חשוב שזהו עבודת השם יתברך, שעל ידי הכונה הזאת המתחברת אל המעשה יושג השלמות הנפשי, כמו שבארנו בפרק חמישי מזה המאמר.

עייין שם באריכות ואני קצרתי. ועיין גם דעתו של רבינו תם המובאת בשיטמ"ק ב"ק פז:.

גדול המצווה ועושה. מפרש רבנו תם דוקא בדברים שאם לא נכתבו ראויין להכתב כגון שבע מצוות דבני נח דאמרינן לעיל.

שמבואר בה שבמצוות שכליות יש שתי ענינים - שמיעה בקול ה' (שקיימת רק במי שנצטווה) ועשיית הטוב (שקיימת אצל כולם).

וכן יש איסור להתדיין בערכאות של נוכרים אפילו אם הם דנים בדיני ישראל. גיטין פח:.

ותניא, היה ר"ט אומר: כל מקום שאתה מוצא אגוראות של עובדי כוכבים, אף על פי שדיניהם כדיני ישראל, אי אתה רשאי להיזקק להם, שנאמר: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, לפניהם ולא לפני עובדי כוכבים, דבר אחר: לפניהם - ולא לפני הדיוטות!

וכל זה נפסק ברמב"ם הלכות סנהדרין כו: וטוש"ע חו"מ סכ"ו. והטעם ברור - שע"י התדיינות אצל הנכרים האדם מראה שאין הוא דן בערכאות שיונקות סמכותם מתורת ה' אלא בערכאות שיונקות סמכותם מע"ז (או מחוק אנושי). וכמו שכתוב בתנחומא משפטים ס"ג (עייין שם ביתר אריכות):

לפניהם ולא לפני עכו"ם מנין לבעלי דינין של ישראל שיש להם דין זה עם זה שיודעים שהעכו"ם דנין אותו הדין כדיני ישראל שאסור להזדקק לפניהם, תלמוד לומר אשר תשים לפניהם לפני ישראל ולא לפני כותים שכל מי שמניח דיני ישראל והולך לפני עכו"ם כפר בהקדוש ברוך הוא תחלה ואחרי כן כפר בתורה שנא' (דברים לב) כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים

וכמו שאומר הרמב"ם הלכות סנהדרין כו:.

כל הדין בדייני עכו"ם ובערכאות שלהן אף על פי שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם לפני ישראל ולא לפני עכו"ם לפניהם ולא לפני הדיוטות....

הקיני מנשים באהל תבורך, מאן נינהו נשים באהל? שרה, רבקה, רחל ולאה. איני? והאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה! אימא: כמצוה שלא לשמה.

דע שלא יתכן לקחת מאמר בודד באגדה ולנהוג על פיו ללא עיון מעמיק. כי יש מאמרים שנאמרו בלשון גוזמא או בדרך מליצה. ויש כאלו שהינם דעת יחיד.

וגם למסקנה הגמרא סייגה את המימרא ואמרה שעבירה לשמה היא רק כמצווה לשמה, אך לא יותר גדולה ממה. הגמרא דנה בדבר בתור הוראת שעה (כמו יעל או בנות לוט ותמר שהוזכרו בסמוך) נצרכת אך בשום פנים ואופן לא בתור הנהגה כללית. ויש עוד סייגים שהביאו אחרונים ואכמ"ל.

וגם מה שאמרו בברכות סג:

דרש בר קפרא: איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה - בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך. אמר רבא: אפילו לדבר עבירה.

גם יש לסייג את המאמר שלא לעבירה גמורה. עיין למשל רש"י שם. או שמונה פרקים לרמב"ם סוף פ"ה:

וכבר זרזו הנביאים עליהם השלום גם כן על זה הענין, ואמרו: +משלי ג, ו+ "בכל דרכיך דעהו", ופירשו החכמים ואמרו: "ואפילו בדבר עבירה", כלומר: שתשים לפועל ההוא תכלית כלפי האמת, אפלו היתה בו עבירה בצד מן הצדדים.

ויש עוד הגבלות ואכמ"ל. כללו של דבר לא "האות תמית ורוח תחייה" דהיינו דקדוק על פרטי הפרטים של ההלכה יגרום להזנחת הא-ל, והתעלמות מדקדוקי ההלכה לשם שמירת כביכול של הרוח היא זו שתאבד את האדם. אלא "הרוח תמית והאות תחייה" דהיינו הזנחת ההלכה לשם כוונה או תיקונים היא זו שאין בה חפץ לה' והיא זו שתגרום לאבדן הדת והאדם. ושמירת החוק אפילו במחסור מסויים של הכוונה רצוי לפניו יתעלה יותר מהפרה של חוקיו. ודע שקנקן בלא יין יישמר ולבסוף יהיה אפשר למלאו, אבל היין בלא קנקן יישפך וילך לאיבוד. ובסוף אף מי שקיים מצוות שלא לשמה יבוא לשמה שהמאור שבתורה תחזירהו למוטב. ירושלמי חגיגה א:ז:

א"ר חיה בר בא אותי עזבו אוותרה שמא את תורתי שמרו שאילו אותי עזבו ותורתי שמרו השאור שבה היה מקרבן אצלי רב חונה אמר למד תורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה את בא לשמה: